Глава 7

Британските неуспехи и развитието на плана „Донован“

Британското правителство продължава да развива собствени планове за война на Балканите. Тези планове включват силна подкрепа за партизанските движения в Гърция и Югославия, дебаркиране на съюзнически войски и включване на турската армия с атака срещу Вермахта на север. На конференцията в Квебек Съединените щати още веднъж отказват да подкрепят предложенията на Лондон за мащабен десант на Балканите. На път са да изземат и инициативата за провеждане на специални операции в региона, които според едно споразумение от 1942 г. са британски приоритет. Всичко това не е по вкуса на Чърчил и в началото на септември той решава да опита нахлуване на Балканския полуостров. Избира Додеканезките острови и Гърция въпреки думите на Джордж Маршал, началник на Генералния щаб на САЩ, който го предупреждава: „ако британците решат да атакуват Додеканезите, то те ще правят това на своя глава“. (82) При успех Чърчил се надява Турция бързо да влезе във войната. Италианците, окупирали островите, са преминали на страната на съюзниците, което улеснява изпращането на британски войски. Германското командване вижда заплахата и реагира незабавно. През следващите два месеца генерал Фридрих Мюлер с една дивизия и подкрепата на Луфтвафе нанася пълно поражение на англо-италианските сили и ликвидира десанта. Повече от 4800 британски и 9000 италиански войници се предават в плен. Наказателен СС отряд разстрелва 70 италиански офицери за това, че са заповядали стрелба срещу своите бивши съюзници. (83) Гьобелсовата пропаганда умело използва германския успех. Кампанията е наречена „втората лудост на Чърчил“, припомняйки неговия огромен провал с десанта на турския бряг при Галиполи през Първата световна война. На съюзническата конференция в Кайро очевидно засегнатият британски премиер настоява за нова съвместна англо-американска офанзива за превземане поне на остров Родос. Този път генерал Маршал е още по-категоричен: „Нито един американски войник няма да умре на този прокълнат бряг.“ (84)

Демонстрираната от страна на Вермахта сила отдалечава Турция от включване във войната, задържа съюзническите войски на хиляди километри от Беломорието и охлажда намеренията на управляващите в София за бърз завой в политиката и напускане на съюза с Германия.

На 16 октомври за среща с Хитлер и Рибентроп заминават регентите Богдан Филов и принц Кирил, а след тях – премиерът Добри Божилов и новият външен министър Димитър Шишманов. Хитлер ги плаши, че западните съюзници са предали България в сферата на Съветския съюз. Регентите и министрите обаче се завръщат доволни. Не са искани български войски за Източния фронт, нито разширяване на военното присъствие на Балканите. „От България не се иска нищо", пише Филов. Нещо повече, в отговор на неговите оплаквания за проблеми на българите в Албания германците обещават защита. „Изтъкнахме безредиците и преследванията на българското население, на което те обещаха да дадат защита (не настоявахме много, за да не се ангажираме и ние с военни действия)." (85) Парадоксално, но факт – вместо да настояват за подкрепа от българската армия във все по-затягащата се за Райха война, в Албания е изпратена една СС дивизия. Липсата на германски претенции за реално включване в бойните действия и мегаломанските приказки на Хитлер за скорошна окончателна победа след въвеждане на нови чудодейни оръжия създават у българските политици измамно спокойствие и необоснована надежда за избегната катастрофа. Действително през следващата година немската индустрия пуска първите в света реактивни самолети и балистичните ракети „Фау-2", но те са твърде малко и идват твърде късно, за да окажат значителен ефект върху хода на събитията. В София избират бездействието вместо засилената политическа активност и изготвянето на планове за всеки един случай, когато ще бъде необходимо в „решителния момент" да бъде обърнато кормилото „натам, накъдето се налага от нашите интереси", каквато перспектива бе дал бившият външен министър Попов още през 1941 г.

Британските неуспехи на гръцките острови и хаосът в балканските операции, където често партизански формирования насочват оръжие едни срещу други, предизвикват недоволството на президента Рузвелт. На 22 октомври, когато се провежда Московската конференция на външните министри на съюзниците, президентът пише на Чърчил: „при сегашното объркано състояние единствената надежда за незабавно полезно действие е присъствието на един агресивен и способен офицер. Единственият човек, за когото се сещам

и който би имал шансове за успех, е Донован. Всички наши представители, действащи на Балканите, ще бъдат под негово ръководство и средствата, които влагаме, ще бъдат на негово разположение. ...Мисля, че този въпрос не търпи отлагане. В случай, че сте склонен да се съгласите с моята идея, аз ще обсъдя веднага възможностите с Донован". (86) Само ден по-късно на Московската среща генерал Джон Дийн уведомява участниците за новата балканска инициатива. Той уверява, че инициативата е военна – да бъде отслабена германската военна мощ. Молотов иска повече подробности и Вашингтон насрочва посещение на генерал Донован. (87) Молотов предава на американския държавен секретар Кордел Хъл и на британския министър Идън по тяхно настояване съветски обзор за ситуацията в България. (88) В текста се казва: „Представители на новото правителство заявиха неколкократно на съветския министър в София Лаврищчев, че българското правителство вече е решило да не изпраща повече никакви военни части където и да било и да остане извън войната. Те специално потвърдиха, че България не е изпратила и няма да изпрати свои части в Албания въпреки искането на германците. Божилов и предишният външен министър Киров заявиха, че те считат българската война срещу Великобритания и САЩ за чисто символична. Българските управляващи кръгове подчертават, че България не е поела пътя на сътрудничество с Хитлер по нейна собствена воля и понастоящем страната търси начин да се оттегли от войната. На първата среща със съветския пълномощен министър Божилов се опита да го увери, че правителството възнамерява да провежда в бъдеще умерена политика. В същото време той заяви, че правителството не е решило понастоящем да направи решителната промяна и да се оттегли от Германия, тъй като счита това за рисковано." (89) Московският анализ, предаден на съюзниците от Молотов, отразява правдиво политическата обстановка в България. Същевременно наркомът преценява, че е настъпил моментът да сложи край на английските домогвания за следвоенно организиране на балканските държави в конфедерация, доминирана от Лондон, но без да обявява наличието на съветски планове за завладяване и болшевизация на Балканите. Според представеното от него становище на Кремъл това конфедеративно планиране е преждевременно, а подобни обединения са изкуствени и не отразяват волята на отделните народи за самоопределение. (90) Американският посланик Аверил Хариман разбира какво се крие зад привидната загриженост на Молотов за следвоенна демокрация и сполучливо отбелязва, че „Сталин не иска да допусне друга силна държава в Европа освен СССР". (91)

В Кайро започва нова конференция на съюзниците, на която представители на английския военен съвет настояват за капитулация на България чрез ожесточени бомбардировки, съветски диверсионни действия и включване на Турция във войната с последваща заплаха за нападение срещу силите на Оста. От Москва генерал Дийн заминава за Египет и дава инструкции на координатора за българския план Анджело Куюмджийски, без да се впечатлява от британските инициативи. Предвидени са субсидии за българската армия, не по-малки от германските, когато армията премине на страната на антихитлеристката коалиция. Според инструкциите на Дийн дискусии за земите в Македония и Тракия не може да има, докато не се пристъпи към окончателно уреждане на мира. (92) На 26 ноември американският генерален консул в Истанбул Бъртън Бери изпраща до държавния секретар Хъл своя анализ за положението в България и провежданата политика след смъртта на цар Борис, в който пише: „...Понастоящем няма нито един човек с големи способности в правителството. Регентите също са слаби. От смъртта на царя България не е имала ръководител с подготовка или възгледи на истински държавник. ...След поражението на Италия България твърдо отказва да поеме допълнителни функции на Балканите, да окупира повече територии и да участва пряко във военни операции в други райони. Така, през тази есен българската военна политика следваше линията, определена преди смъртта на цар Борис III. ...Сега е невъзможно България да се предаде на съюзниците, защото те не могат да я достигнат, а тя не може да стигне до тях във военен смисъл" (93) Последната констатация на консул Бери не изключва възможността за засилена дипломатическа активност от българска страна, подготвяне на планове за преминаване на страната към Обединените нации и сключване на примирие. Никой от управляващите в София обаче не се ангажира да поеме отговорността за отказ от новите територии, каквото е изискването на съюзниците, или за отказ с търсене на възможности за преразглеждане на въпроса при окончателното уреждане на мира. След започналото настъпление на Червената армия и цялата съвкупност от натрупани факти за съветските престъпления, да се таят надежди, че Сталин би се отказал от окупация и комунизация на България, е не само лекомислено – това е предпоставка за нова национална катастрофа.

Противно на логиката инициативата за извеждане на България от орбитата на Райха продължава да се поддържа от американска вместо от българска страна. Куюмджийски заминава за Анкара и установява контакт с българския пълномощен министър там Нико-

ла Балабанов. Разбира, че Балабанов поддържа идеята за излизане на България от войната. Божилов и Филов са уведомени за осъществените контакти. По-късно Куюмджийски докладва на държавния секретар Хъл: „...армията е готова да тръгне със съюзниците, ако България избегне комунизацията". (94)

На последвалата в края на ноември конференция в Техеран Рузвелт, Сталин и Чърчил отделят на България по-малко внимание, отколкото на Турция. Турция не желае по никакъв начин да се намесва във войната въпреки непрестанно оказвания огромен натиск от Великобритания. Отказва дори да пропусне английски подводници през Проливите, както и да предостави свои летища за ползване от съюзнически самолети. Идън споделя със Сталин и Рузвелт заявлението на турския външен министър Нуман Менеменджиоглу: „Турция би предпочела да влезе във войната по своя собствена воля, а не да бъде насила вкарвана в нея". (95) Категоричният турски неутралитет към момента е изключително удобен за Сталин, защото задържа силите на западните съюзници далеч от България и Проливите. Той е съвсем наясно, че турците са респектирани от германските войски в Гърция и от българската армия, но се чувства задължен да покаже съпричастност към британската инициатива: „Ако Турция се включи във войната с Германия и ако в резултат на това България обяви война на Турция или я нападне, Съветският съюз незабавно ще премине в състояние на война с България." В документите на конференцията специално е отбелязано, че изявлението на Сталин трябва да бъде използвано в бъдещите преговори за включване на Турция във войната. (96) Въпреки натиска Анкара ще се съгласи да се присъедини към антихитлеристката коалиция и да обяви война на Германия чак в края на февруари 1945 г., когато Райхът рухва и сраженията вече се водят на германска територия.

През декември генерал Донован пристига в Москва и незабавно се среща с Молотов. Разяснява главните цели на своята балканска програма и предлага сътрудничество със съветските органи на всяко ниво, на което желаят. Наркомът е доволен от разговора, проявява специален интерес към българската инициатива на Донован и урежда среща с ръководството на външното разузнаване на НКВД, представено от генерал Фитин и неговия заместник Осипов – всъщност бившия шеф на нелегалната съветска резидентура в САЩ полковник Гайк Овакимян. Донован излага своите планове и постига съгласие за тясно сътрудничество, обмен на информация, дори провеждане на съвместни операции. Всъщност единствената полезна информация, която генералът получава от Фитин, е списък с германски промишлени обекти, подходящи за бомбардиране от съюзническата авиация. (97)